

22. *VODIČ I – Forum*, tekst napisali Branko Marušić i Štefan Mlakar, Arheološki muzej Istre, Pula 1969.
23. *VODIČ II – Pula, crkva i samostan sv. Franje*, tekst napisao Branko Marušić, Arheološki muzej Istre, Pula 1974.
24. *VODIČ III – Arheološki muzej Istre, Pula*, tekst napisali Boris Bačić, Štefan Mlakar, Branko Marušić, Pula 1978.

SEKST PROPERCIJE – „POETA DOCTUS“

I UVOD

a) Augustov principat

Oktavijan „se odrekne imena trijumvir, proglasi se konzulom i zadovolji tribunskom vlašću da zaštiti narod. Pošto pridobije za sebe vojnike svojom darežljivosti, narod obiljem žita, svekolike sladošću mira, stade se malo-pomalo uzdizati i sebi prisvajati vlast senata, zakona i magistrata. Nitko mu se nije protivio: najneustrašiviji republikanci bijahu izginuli u ratu ili u proskripcijama; od ostalih plemenitaša koliko je tko bio spremniji da ropski služi, toliko se više uzdizao u častima i bogatstvu, i kako su bili dobili u novom poretku, voljeli su sadašnjost i njezinu sigurnost negoli prošlost s njezinim pogiblima.“ (Tacit)¹

Rim je bio iscrpljen dugotrajnim građanskim ratovima. Narod je žudio za mirom, za uspostavljanjem normalnoga života. Građanski su ratovi i doveli do sloma republike. Republika više nije mogla zadovoljavati klasne interese robovlasnika i morao ju je zamijeniti nov oblik vladavine, novo ustrojstvo vlasti koja će moći upravljati državom u miru. Svagdje je prodirala i sve je ujedinjavala krilatica *pax Romana*. Ljudi su sve više čeznuli za prošlim mirnim i sretnim vremenima, za jednostavnim životom pobožnih predaka. To je dobro uočio Oktavijan te je, vrativši se u Italiju, podvukao u prvome redu kako su sada nastupila mirna vremena i kako je otpočeo povratak dobrim običajima staroga Rima.

Nov oblik vlasti, koji se javlja u prvome stoljeću postojanja Rimskoga Carstva, naziva se principat. U socijalno-ekonomskom životu Rima i Italije senat igra još uvijek važnu ulogu. Godine 29. pr. n.e. Oktavijan, na osnovi cenzorskih ovlaštenja, revidira popis senatora. Neki su, naime, senatori poginuli za vrijeme ratova i u proskripcijama, neki su izgubili položaj, a u senat je ušlo dosta skorojevića. Oktavijan sada isključuje iz senata oko 200 nedostojnih članova, izdvaja one koji po svome podrijetlu ne pripadaju u taj najviši stalež (*ordo senatorius*). Time je istaknuto da se brine o dostojanstvu senatorskoga staleža, a to mu je omogućilo da u isto vrijeme isključi iz senata Antonijeve pristaše. U tome je novom popisu Oktavijanovo ime stavljeno na čelo, te otuda i njegov naslov *princeps Senatus*. Kako je godine 27. Oktavijan dobio počasni naziv *Augustus*,² mijenja svoje ime i naziva se: *imperator Caesar Augustus, divi filius*, a uskoro je nazvan i: *pater patriae*. Sâm August to ovako opisuje: „U vrijeme svoga šestog i sedmog konzulata, pošto bijah dovršio građanske ratove, domogavši se uz odobrenje svih najviše vlasti, prenio sam državnu upravu iz svojih ruku u ruke senata i naroda rimskog. Za to moje zaslužno djelo prozvan sam po odluci senata August (Uzvišeni), ulazna vrata moje kuće javno su ovjenčana lovorom, nad mojim kućnim vratima priboden je građanski vijenac i u Julijevoj vijećnici postavljen zlatan štit, koji mi, kako svjedoči natpis na njemu,

daje senat i narod rimski zbog moje kreposti i blagosti, pravednosti i pobožnosti. Poslije toga vremena pred svima sam se odlikovao ličnim ugledom, ali vlasti nisam imao više od ostalih, koji su mi u vršenju svake državne službe bili kolege.

Kad sam trinaesti put bio konzul, nazvao me senat, viteški stalež i čitav rimski narod ocem domovine i zaključio, da se to mora zapisati u predvorju moje kuće, u Julijevoj vijećnici i na Augustovu trgu pod četveropregom, koji je po odluci senata postavljen meni u čast."³

Iako Augustova vlast nije ni *regnum* ni *dictatura*, iako se on odrekao magistratura i premda se nije nazvao ni kraljem ni diktatorom (a naročito se čuvao nepopularnog naziva *dominus*), ipak je uspostavljanje republike samo prividno. August je bio neograničeni gospodar države. U njegovim je rukama najviša vojna (*imperium*) i građanska vlast (*potestas tribunicia*). To je pravna osnova Augustove vlasti. Pod princepsom se podrazumijeva prvi čovjek u državi, a naslov imperator označuje najvišu vojnu vlast. Godine 12. izabran je August za vrhovnoga svećenika (*pontifex maximus*), te je tako postao i poglavar rimske religije.

Da bi osigurao svoju vlast, August je pristupio novom sistemu organiziranja vojske. Zapovjedni je sastav bio potčinjen Augustu, a svaki je vojnik morao biti svjestan da vojskom upravlja August i da o Augustu ovisi njegova karijera. Pred kraj Augustove vladavine vojska se sastojala od 25 legija u kojima se nalazilo oko 150 tisuća vojnika. Legijom je zapovijedao legat sa zvanjem preopretora (*legatus Augusti pro praetore*) ili poseban legijski legat (*legatus legionis*). Viši su zapovjednici vojnički tribuni i prefekti koji su zapovijedali pomoćnim četama (*auxilia*). U srednje zapovjedno osoblje spadaju centurioni. Legionari su stupali u vojsku od 17. do 20. godine, a služili su 25 do 30, pa čak i 40 godina.

August je osim legija držao 9 kohorata pretorijanske garde (*cohortes praetoriae*) koje su bile stacionirane u Rimu i u Italiji, zatim posebne kohorte za vršenje gradske redarstvene i požarničke službe (*cohortes urbanae* i *cohortes vigilum*) te naoružane barbare, uglavnom Germane, koji su čuvali carsku palaču.

Pored toga, August je imao stalnu mornaricu: „Mornaricu je jednu smjestio u Mizenu, a drugu u Raveni, za obranu Tirenskoga i Jadranskoga mora.“ (Svetonije)⁴

Zahvaljujući novoj organizaciji vojske, Augustova je vlast postala isto tako neograničena kao što je bila Cezarova. Jedina je razlika bila u tome što je Augustova vlast bila prikrivena drugim imenom i što je imala druge oblike manje mrske rimskoj tradiciji.

Drugi su povlašteni stalež bili vitezovi (*ordo equester*). Pred njima su se otvorile široke mogućnosti bogaćenja u vojnim i državnim službama. Iz njihovih su redova proizlazili tribuni i centurioni legija, zapovjednici pomoćnih četa, sekretari i činovnici u provincijama. I Egiptom su upravljali prefekti iz redova vitezova, a oni su davali i zapovjednika pretorijanske garde (*praefectus praetorio*).

Najviše se izmijenio položaj rimskoga gradskog plebsa. Manji su dio bili obrtnici i trgovci, obrađivali su male vrtove i povrtnjake čije su plodove prodavali u Rimu. Veći je dio besposleno životario: preko 200000 ljudi dobivalo je svakog mjeseca besplatno žito, a u više je navrata August dijelio i novac.

August je nastojao odvratiti plebs od političkoga života i privući ga na svoju stranu. Pored razdiobe žita i novaca često je priređivao masovne predstave. Pri tome August nije žalio sredstava priređujući borbe sa zvijerima, borbe gladijatora, a bio je i pokrovitelj popularnih glumaca. Osim toga, August i članovi njegove obitelji podizali su u Rimu raskošne građevine. U Augustovo su doba završene građevine započete u Cezarovo vrijeme i izgrađene su mnoge nove. Između ostalih, sagrađeno je: *forum Augusti* s hramom Marta Ultora, *Pantheon* (sagrađio ga je Augustov zet M. Vipsanije Agripa, koji je također sagrađio prve javne terme s parkom i jezerom), *Mausoleum Augusti*, *Ara Pacis Augustae* i dr.

August je stoga s pravom mogao reći da je primio Rim od opeka, a ostavlja ga u mramoru.

August se zalaže i za prestiž i poštovanje rimskoga građanina. On je sugerirao Rimljanima kako su oni rođeni da vladaju svijetom: *tu regere imperio populos, Romane, memento* (kako je rekao Vergilije).⁵ Augustova velikodržavna politika isticala je da se ljudi dijele na Rimljane i Nerimljane kako bi što bolje vladao rimskim plebsom i pokorenim narodina. Na prvome je mjestu u politici principata bilo osigurati pokornost robova. Osobito je nastojao podvući granicu između robova i slobodnih. August je, naime, htio učvrstiti temelje rimskoga robovlasničkog društva, koji su bili uzdrmani za vrijeme građanskih ratova.

S druge strane, August želi učvrstiti obitelj. Za osobe iz senatorskoga i viteškog staleža utvrdio je obavezu stupanja u brak (*lex de maritandis ordinibus*). Također je propisao da treba imati djecu. Tko se nije toga pridržavao, bio je ograničavan u pravu nasljedstva i u vršenju mnogih dužnosti. Osobe s troje i više djece uživale su različite povlastice. Pored toga, donio je i posebne zakone protiv razvrata (*leges Iuliae de adulteriis coërcendis*). Ocu se davalo pravo da ubije kćerina ljubavnika i kćer ako ih uhvati na mjestu prijestupa. Sve je to bilo učinjeno s ciljem da se obnovi nekadašnja obitelj, da se oživi ugašena *pietas* i da se učvrsti vlast oca i gospodara.

U svojoj je vanjskoj politici August nastojao osigurati mir u državi oslabljenoj dugogodišnjim građanskim ratovima i učvrstiti položaj u provincijama. Istina, želio je proširiti granice Imperija do Rajne i Dunava i potčiniti susjedna plemena. S mnogim je plemenima August sklopio ugovor po kojemu su ona štitila granice Imperija. Slična je bila i uloga zavisnih kraljevstava (Mauretanijska u Africi, Galatija, Judeja i dr. u Aziji), koja ne samo da su bila dužna čuvati granicu Imperija nego su i stvarno bila potčinjena Rimu. August je postavljao njihove kraljeve i bio je vrhovni arbitar pri kreiranju njihove unutrašnje i vanjske politike.

Religiozni je val rastao sve više u tadašnjem društvu i postepeno je odnosio pobjedu nad racionalizmom i znanošću. Taj je proces možda najuočljiviji u sve masovnijem kultu cara kao božanstva. U provincijama su štovali Augusta kao božanstvo. Gradili su se hramovi *Augusto et Romae*, a po senatskoj je odluci August nakon smrti proglašen božanskim (*divus*).

Je li August o sebi mislio kao o bogu u ljudskom obličju i je li vjerovao u božansku zaštitu, ne znamo i nećemo, vjerojatno, nikada ni saznati. Ali je sigurno da je dobro znao za mišljenje tako jasno izraženo u društvu njegova vremena i da je tok te misli svjesno skrenuo u određen pravac. I svagdje vidimo Augustov lik postavljen zajedno s bogovima.

b) Preteče i majstori rimske elegije

Razdoblje od godine 30. pr. n. e. do godine 14. n. e. naziva se u povijesti rimske književnosti Augustovo doba. To je razdoblje procvata rimske kulture i „zlatni vijek“ književnosti. Historiografija i govorništvo, doduše, nazaduju, ali poezija dostiže najsajnije vrhunce u cjelokupnoj rimskoj književnosti. August i njegovi suradnici cijenili su, naime, utjecaj umjetnosti, napose književnosti, na javno mnjenje, te pružaju pjesnicima svoju punu podršku, kako moralnu tako i materijalnu. Godine 39. osniva Azinije Polion prvu javnu knjižnicu, a uskoro javne knjižnice osniva i Oktavijan (godine 33. i 28). U to vrijeme postojalo je u Rimu nekoliko književnih krugova u kojima se, oko uglednih pokrovitelja, okupljaju daroviti književnici. Najpoznatiji je književni krug koji je osnovao bliski Augustov suradnik (iako se držao daleko od državnih službi) Gaj Cilnije Mecenat. Od znatnijih su pjesnika njegovu krugu pripadali: Vergilije, Horacije i, kasnije, Propercije. Drugi je pokrovitelj bio Marko Valerije Mesala Korvin. Njegovu su krugu pripadali: Tibul i, donekle, Ovidije. Treći je krug bio oko Gaja Azinija Poliona, najnezavisnijeg književnika njegova doba. Polionovom su zaslugom uvedena u Rimu javna čitanja (*recitationes*). On je svoju zbirku umjetnina učinio svima pristupačnom. (U toj se zbirci nalazio i glasoviti Farneški bik.)

Poezija toga doba bila je namijenjena najizobrazenijim slojevima društva. Ona se povlači iz javnoga života, s foruma i iz građanskih kuća srednjih staleža u sjajne carske dvorove i u palače mogućnika, te postaje u pravom smislu riječi dvorskom poezijom. Pjesnici su se sami odvajali od naroda i malo su za njega marili. Horacije, na primjer, kaže: *odi profanum vulgus et arceo* (Carm. III 1, 1), i na drugom mjestu: *malignum spernere vulgus* (Carm. II 16, 39–40).

S Horacijem je melika dosegla najviši stupanj, a elegija se s Galom, Tibulom, Propercijem i Ovidijem razvila do potpune visine. Elegija je, istina, uvedena po primjeru aleksandrijskih pjesnika, ali je upravo u Rimu ne samo dostigla svoje grčke uzore nego ih je i natkrilila. Rimska se elegija ograničava samo na erotičnu. Temelj joj je udario Katul.

Preteče su rimske elegije aleksandrijski pjesnici u grčkoj i neoterici u rimskoj književnosti.

Procvat aleksandrijske poezije pada u prvu polovicu 3. stoljeća pr. n. e. To je poezija kulturnih vrhova grčkoga društva, a upućena je uskom krugu obrazovanih čitatelja. Pjesnici pokazuju svoju „učenost“, koja se sastoji iz načitanosti starih pisaca i poznavanja zaboravljenih i slabo raširenih predaja. Kod aleksandrinaca raste zanimanje za intimne osjećaje pojedinca i za sličice iz života, te se rađa osjećajno opažanje prirode. Učenost se manifestira na više načina: u izvještačenosti jezika, u citatima iz starih pisaca i u obilju mitoloških aluzija pristupačnih samo nekolicini (takva aluzija može i neposredno postati pjesnička tema). Aleksandrinci njeguju osobito elegiju narativnoga tipa i epigram, kratku pjesmu u elegijskom metru.

Začetnik je aleksandrijske pjesničke škole Fileta (Philetas) s otoka Kosa, koji se proslavio kao pjesnik elegija posvećenih voljenoj Bitidi.

Središnji je lik aleksandrijske poezije Kalimah (Kallimachos) iz Kirene. Najpoznatije mu je djelo „Uzroci“ (Aitia), zbirka pripovjednih elegija, koje obrađuju priče o postanku različitih svetkovina, obreda i naziva, o osnutku gradova i svetišta. Svaka elegija predstavlja omanju cjelinu. Kalimah piše epilij (epýllion) „Hekala“, u kojem ostvaruje svoje teoretske postavke. Zbog hotimične težnje za učenošću, za njegova je djela već u starini bio potreban komentar.

Učena poezija aleksandrijskoga tipa postaje od II. stoljeća pr. n. e. vlasništvo i rimske književnosti. Subjektivno „ja“ postaje prvi put pjesnička tema. Do tada Rim nije imao poezije subjektivnih osjećaja. Subjektivna se tema daje sada s oštrenom još nevidenom u grčkoj i rimskoj književnosti. Grupa pjesnika koja tvori novu školu naziva se *poëtae novi* (grčki: neoterioi) ili kako ih Ciceron ironično naziva: *cantores Euphorionis*, po imenu učenoga i mračnog pjesnika Euforiona iz Halkide. Neoterici (kako se danas uobičajilo da ih se naziva) istupaju s Kalimahovim načelima, te njeguju male vrste: epilij, epigram i elegiju. Tu obrađuju rijetke motive, uvode nejasne aluzije, razvijaju patetiku i psihologiju ljubavi. Pored toga stvaraju i male lirske oblike koje nazivaju „trice“ (*nugae*).

Iako su neoterici često izražavali uvjerenje da će njihovo djelo trajati *plus uno saeclo*, ta je sudbina zadesila samo jednoga, kojega su već suvremenici smatrali najtalentiranijim predstavnikom te škole, Gaja Valerija Katula.

Katulova se književna ostavština (zbirka od 116 pjesama) može podijeliti na tri dijela. Prvo su velika djela u učenom stilu, kojima Katul plaća svoj dug aleksandrinizmu. Zatim su tu sitne pjesme koje se dijele na dvije grupe bliske po sadržaju, a različite po stilu i metričkom obliku: epigrami i elegije sastavljeni u elegijskom distihu, te pjesme raznovrsne pjesničke strukture, takozvana *polymetra*. U tim pjesmama prevladava ljubavna tematika. Pjesnik je zaljubljen u uglednu gospođu,

koja je uz to bila udata, a zatim ostala udovica. Nju je Katul, prema svome uzoru – pjesnikinji Sapfi s otoka Lezba, nazvao Lezbijom.

Dok stvaranje Katula i neoterika spada u Ciceronovo doba, elegija doseže svoj vrhunac u Augustovo doba.

Nasuprot književnom klasicizmu, čiji su predstavnici Vergilije i Horacije, u Augustovo se doba njeguje i ljubavna elegija koja se umnogome nastavlja na tradiciju neoterika. Taj je ogranak rimskoga pjesništva naglo procvao u razdoblju nastajanja Carstva i brzo uvenuo, ostavivši kao svoj spomenik djela četvorice istaknutih pjesnika: Gala, Tibula, Propercija i Ovidija. Od te četvorice jedino Galova djela nisu došla do nas.

Središnji je životni osjećaj elegijskoga pjesnika ljubav, koja gotovo i ne ostavlja mjesta drugim, osobito socijalnim emocijama. Ipak, ljubav elegijskoga pjesnika nije sretna: naprotiv, ona je bolna. Pjesnik se nalazi u teškom „ropstvu“ hladne „vladarice“ i tek uz najveća odricanja uspijeva mu da pobudi njezinu naklonost, to više što draga traži bogate ljubavnike, a zaljubljeni joj pjesnik može ponuditi samo vjernost do groba i vječnu slavu u svojim stihovima.

Proizlazi li takva situacija iz svakodnevne zbilje? Imamo premalo biografskih podataka o rimskim elegičarima a da bismo mogli sa sigurnošću tvrditi da su njihovi životni tokovi istovjetni sa slikom koju nam oni pružaju o sebi u svojim djelima. Možda je taj ocrtni lik samo književna fikcija koja se ne može biografski tumačiti? No, bilo kako bilo, pjesme nam ostaju izvorom podataka o pjesniku, odnosno o liku kakvim se pjesnik prikazao u svojim pjesmama.

Pjesnikov život prolazi u ljubavnoj čežnji i „služenju“ svojoj gospođi, on provodi noći pred njezinim pragom, pjeva žalobne podoknice i urezuje u koru drveća ime svoje drage. Dosljedna isključivost ljubavne tematike ostvaruje se tako da svaka pjesma o kakvoj drugoj temi dobiva dodatak koji je bar na vanjski način povezuje s pjesnikovim ljubavnim životom.

Ljubav je pjesniku središte života. To nije lakouman osjećaj koji prelazi s jednoga predmeta ljubavi na drugi: elegijski pjesnik posvećuje svoje stihove samo jednoj dragoj, realnoj ili (na primjer kod Ovidija) fiktivnoj, koja je potpuno osvojila njegovo srce. Draga dobiva pjesnički pseudonim koji kao da je izdvaja iz okvira svakidašnjeg života: pjesnici nazivaju svoju dragu po imenima božanstava ili njihovim epitetima (Nemeza, Delija, Cintija) ili pak po imenu koje pjesnikinje (Korina). Elegičar ne traži prolazan zanos, on sanja o trajnoj vezi.

Osnivač je rimske elegije Gaj Kornelije Gal, školski drug i suradnik Augustov. Kad je pao u carevu nemilost, izvršio je samoubojstvo. Pripadao je mlađem pokolenju neoterika i prevodio je na latinski učene stihove Euforiona Halkiđanina. Od njegove zbirke ljubavnih elegija nije nam se ništa sačuvalo. Svoje je pjesme sastavljao u čast nekoj Likoridi (a čitava mu se zbirka vjerojatno zvala *Lycoris*, ili možda *Amores*). Govorilo se kasnije da mu je stil „tvrd“ (usporedi: Kvintilijan, Institutio oratoria X 1, 93).

Iz kratke biografske napomene priložene u starini izdanju Tibulovih pjesama saznajemo da je pripadao staležu vitezova. Pod Tibulovim je imenom sačuvano 36 elegija u tri (po nekim podjelama četiri) knjige. Jedino prve dvije knjige pripadaju Tibulu, dok su treću knjigu napisali Ligdam i pjesnikinja Sulpicija, također pripadnici Mesalina književnog kruga. Nekoliko Tibulovih elegija ima i u trećoj knjizi.

Tibulova je elegija gotovo posve lišena učenosti i mitološke građe helenističkih elegičara. Pjesnik je zanesen čuvstvom ljubavi i sentimentalnim slikanjem mirnoga bezbrižnog seoskog života. Iz njegovih elegija probijaju čežnja, sjeta i osjećajnost. Prva je knjiga elegija posvećena plavokosoj Deliji, a druga Nemezi.

Ovidije je najplodniji rimski elegičar i pravi majstor stiha. Kada je bio na vrhuncu svoje pjesničke slave, car ga je August prognao u Tome, grad na obali Crnoga mora (današnja Constanta u Rumunjskoj). Pravi nam je uzrok toga progonstva nepoznat, no vjerojatno su tome pridonijele Ovidijeve lascivne pjesme, a možda je bio i umiješan u nekakav skandal Augustove unuke Julije.

Ovidijeva se djela mogu podijeliti na tri razdoblja:

1. Pjesme Ovidijeva mladenačkog doba (uglavnom ljubavna poezija): *Amores* (po elegijskoj tradiciji pjesme su posvećene nekoj Korini), *Heroides* (ili: *Epistulae heroidum*), *Ars amatoria*, *Remedia amoris*, *Medicamina faciei femineae* (sačuvano samo 100 stihova). Sve su te pjesme u elegijskom distihu. U ovo razdoblje spada i izgubljena tragedija *Medea*, te još neke pjesme o kojima se gotovo ništa ne zna.

2. Pjesme nastale do pjesnikova progonstva (poezija o učeno-mitološkim temama): *Metamorphoses*, *Fasti*. Ovamo spada i elegija povodom smrti M. Valerija Mesale, no ona se izgubila.

3. Pjesme iz vremena progonstva: *Tristia*, *Epistulae ex Ponto*, *Ibis*, *Halieutica* (nedovršeno, samo 130 heksametara). Osim tih pjesama ovamo spadaju još i druge pjesme koje su se izgubile.

Pored toga, pod Ovidijevim se imenom sačuvalo još nekoliko pjesama koje ne potječu od njega.

II SEKST PROPERCIJE

Sekst Propercije je uz Tibula i Ovidija najznačajniji predstavnik rimske elegije. Rodio se je oko godine 50. pr. n. e. u Asiziju (danas Assisi) u Umbriji u obitelji rimskoga viteza. Kao dijete izgubio je oca, a obitelj mu je postradala pri podjeli zemlje veteranima jer je sudjelovala u građanskome ratu (takozvani peruzinski rat) na strani Augustova protivnika Lucija Antonija (brata trijumvira Marka Antonija).

Propercije rano odlazi u Rim koji mu je od tada stalno boravište. Tu se kreće u krugu aristokratske i književno obrazovane mladeži te, kao i Ovidije, izabire za životni poziv pjesništvo. Od znatnijih književnika toga doba druži se s Ovidijem, hvali Vergilija, dok Horacija nigdje ne spominje. Nakon prvih uspjeha nagovara ga Mecenat, čijem je krugu i sâm pripadao, da piše pjesme u duhu Augustova literarnog programa, no Properciju, kao čovjeku i pjesniku, glavna je preokupacija njegova ljubav prema Hostiji, koju će on, po Apolonu rođenom na Kintu (lat. *Cynthus*), nazvati *Cynthia*.⁶ Datum Propercijeve smrti nije nam poznat. Posljednje pjesnikove elegije datiraju iz godine 16. pr.n.e. Svakako, duboku starost nije doživio.

Propercijeva djela obuhvaćaju 92 elegije u 4 knjige (po Lachmannovoj podjeli u 5 knjiga), koje su počele izlaziti 29/28. godine pr.n.e., a posljednja je knjiga, možda, objavljena tek nakon pjesnikove smrti.⁷ U pojedinim su knjigama elegije poredane po principu opreke ili po sličnosti tema.

Prva knjiga nosi naslov *Cynthia*. Sastoji se iz 22 elegije u kojima je opisana pjesnikova ljubavna kob. Kad ga je Amor svladao, pjesnik je pao u Cintijino ropstvo:

Stalne mi oholosti oborio Amor je pogled,
svojim je nogama on glavu mi gnječio tad. (I 1, 3–4)

58 Njegova će ljubav trajati „vječno“, iako je povremeno narušava nevjera. Ljubavne patnje povećavaju Propercijevu slavu kao pjesnika ljubavi, a s druge strane prijatelji ga tješe i upućuju da se suprotstavi Amorovoj vlasti pisanjem epskih pjesama.

Pjesme su najčešće komponirane u obliku obraćanja prijateljima i Cintiji, ali ima i monologa: jadikovanje u šumskoj samoći ili na pustoj obali. Pored prikazivanja vlastitih doživljaja piše Propercije i u trećem licu pripovijetke erotskoga mita s razvijenim opisom događaja u maniri helenističkoga pjesništva i po motivima nadgrobne epigramatike.

Prva knjiga sadržava i jednu „političku“ pjesmu: bolno sjećanje na peruzinski rat, gdje je poginuo neki Propercijev rođak koji se borio protiv Augusta.

Druga knjiga nastavlja erotsku tematiku s novim akcentima. Čežnja za smrću kontrastira se s blaženstvom ljubavne noći. Cintija je nevjerna i sve veće razočaranje dovodi pjesnikovu ljubav do stanja razvratnosti; čežnja popušta i on se okreće drugim djevojkama. Propercije je sada ušao u Mecenatov krug te nalazimo u pjesmama napomene o Augustu pune poštovanja. Jedino se ne slaže s Augustovim bračnim zakonskim nacrtima s kojima polemizira i ironizira ih. Uz to treba Propercije razračunati i s Mecenatovim zahtjevima. Poput Kalimaha, rimskih neoterika i Gaja Gala, i Propercije mora platiti svoj epski dug Augustovoj reformi. Ali, samo u pjesmi o hramu Palatinskog Apolona (II 31) on se približuje oficijelnoj liniji.

Takve tendencije jačaju u trećoj knjizi. Propercije, doduše, nastupa kao nasljednik Kalimaha i Filete i kao pjesnik Amorova mira, ali ipak često na mjesto intenzivne ljubavne lirike stupaju razlaganja u stilu dijatribe o psihologiji ljubavnoga snubljenja i o pohotljivosti žena te, osobito, suvremene teme kao na primjer bitka kod Akcija, smrt Klaudija Marcela i pohvala Italije. Tendenciji ove knjige odgovara i molba, u obliku himne, Bakhu da pjesnika oslobodi od ljubavi. Pred Propercija se postavlja zadatak da i on kao elegijski pjesnik bude koristan službenoj ideologiji i da poput svoga učitelja Kalimaha dade rimski pendant „Uzrocima“, učenu elegijsku pjesmu o svetkovinama i obredima rimskoga državnog kulta. Pjesnik nije mogao odbiti tu ponudu te se treća knjiga završava neobično oštrim odricanjem od Cintije, to jest od ljubavne poezije.

U četvrtoj se knjizi Propercije odlučno okreće nacionalnoj građi. Ipak, ideja stvaranja ciklusa učenih pripovjednih elegija nije se ostvarila. Na početku knjige govori Propercije o propasti plana da napiše rimske „Uzroke“ i o vraćanju na ljubavnu tematiku. Pjesnik izjavljuje da je imao najbolju namjeru da postane „rimski Kalimah“ i opjeva povijesne i bogoslužne znamenitosti Rima, ali ga prekida astrolog: Propercije se, veli on, latio posla za koji nije sposoban, njemu je suđeno da ostane robom ljubavi. Knjiga sadrži učeno-mitološke i ljubavne elegije. Još se jednom pojavljuje Cintija, poslije smrti preobražena u neporočnu vjernost. S druge strane susrećemo se u ovoj knjizi s obogaćivanjem ljubavne poezije slikanjem bračne ljubavi. Propercije prilazi tome problemu sa strane ženskoga osjećaja: *omnis amor magnus, sed aperto in coniuge maior* (IV 3, 49). Pjesnik uzima lica iz suvremene rimske stvarnosti. Tužni i nemirni osjećaji osamljene žene zvuče iz Aretuzina pisma mužu koji se nalazi na vojni.

Svojim je slavljenjem bračne ljubavi Propercije stvorio umjetnička djela u duhu Augustove politike, njezine orijentacije prema strogosti obiteljskoga života. U završnoj elegiji crta Propercije u liku Kornelije, Augustove pastorke, sliku plemenite, nesebične i nacionalno ponosne Rimljanke.

No, vratimo se Propercijevoj jedinjoj ljubavi – Cintiji!

Man hat durchaus den Eindruck, daß Dichtung und Wahrheit gemischt sind und daß neben dem Urerlebnis der literarische Einfluß eine bedeutende Rolle spielt. Einen Liebesroman herauszuspinnen ist deshalb eine Unmöglichkeit, so sehr auch Einzelnes an wirkliche Tatsachen anknüpft und sie wiederspiegelt... (Rudolf Helm)

Je li Cintijina slika kakvu nam daje Propercije u svojim pjesmama točna? Ta on sam to negira:

Pòuzdānje ti, ženo, u svoju je ljèpotu lažno,
moja ti pjesnička r'ječ oholost uzroči tu.
Moja je, Cintija, ljubav obdarila takvom te slavom:
mene je sada stid moj što te proslavi stih.
Hvalio ja sam često na različne načine tebe,
ljubav je držala tad kako si najbolja ti. (III 24, 1–6)

Propercijeva je ljubav od samoga početka tragična. Cintija je, bar po onome što saznajemo od pjesnika, samo obična – iako obrazovana – bludnica. Ona stanuje s majkom i sestrom u ozloglašenoj rimskoj četvrti, u takozvanoj Suburi (II 6, 11–12; IV 7, 15). Još i više! Pjesnik pripovijeda: *pulsabant alii frustra dominamque vocabant: mecum habuit positum lenta puella caput* (II 14, 21–22). Štaviše, Propercije želi žrtvovati Veneri jer mu je draga poklonila „čitavu noć“. Ipak, on je ne osuđuje baš previše.

Nije čudo da Cintija često postaje predmet zlih ogovaranja koja, kako kaže Propercije, na žalost nisu neopravdana. Stoga je pjesnik s pravom ljubomorana kada ona odlazi u Baju, kupalište koje je poznato zbog svoje razvratnosti, i moli je da se što prije vrati:

Sada samo što prije napusti razbludnu Baju:
mnogom je razdoru već uzrokom bio taj žal,
poguban koji je uvijek za čiste djevojke bio:
propao bajski žal, rušitelj ljubavi taj! (I 11, 27–30)

Cintija se može čak i novcem kupiti. Među ostalima imala je odnos i s nekim bogatim pretorom. S druge strane Cintija ima mnogostruko obrazovanje: ne razumije se samo u ples, pjevanje i sviranje nego i pjesme zna ocjenjivati, dapače piše ih i sama.

O Cintijinoj vanjštini ne znamo mnogo. Vjerojatno je Cintija tip ponosne žene koja naginje zapovijedanju jer pjesnik često naglašava da je ona *dura puella*. Njezinu samostalnost vidimo i u tome što rado dopušta da je gledaju kada se u lijepoj odjeći javno pokazuje; vozi se Apijevo cestom, a i sama upravlja kolima. Nastupi bijesa, ako pjesnik bilo kako pobudi njezinu srdžbu, postaju sasvim obični. Ipak, sve te karakterne crte još više raspiruju pjesnikovu ljubav.

Na nekim mjestima zvuče pjesnikove riječi kao da je on nosio u sebi neke mazo-hističke elemente:

Kako li bijaše slatka uz sinočnju svjetiljku svađa,
pogrda kòlikí broj jezik je sasuo tvoj
kada si srušila stol od rujnoga mahnita vina,
rukom goròpadnòm pun nà me bacila vrč!

Odvažno ti mi i opet na kosu moju navaljuj,
krasnim mi noktima, ded, lice obilježi ti,
grozi se da ćeš mi gorućim plamenom oči ispalit,
moju razgoliti grud zderavši odjeću svu!
Doista, ù tom su istinske ljubavi sigurni znaci:
žestoke ljubavi plam ženu razjariti zna.
Pogrde ako žena razbacuje jezikom b' jesnim,
ako se valja po tlu Venerin grleći kip,
ili te, dok se šetaš, opkoljava četom čuvara,
il' ko bakhàntica tvoj mahnito sljedi put,
ako je često u strahu jer bezumni plaše je snovi,
il' joj podjaruje b'jes naslikan djevojčin lik:
pouzdan ja sam harùspik za takve muke u duši,
iz iskustva ti znam da je to ljubavi znak.
Vjernost sigurna nije bez nepravde ako se prima:
s bestrasnom djevojkom noć suparnik proveo moj!
Neka mi vide vršnjaci na vratu izgrizenòm rane:
modrica neka je znak da smo uživali mi.
Hoću u ljubavi bol il' tebi zadavati boli,
suze da prolijem sâm ili da zaplačeš ti
kada mi obrvom svojom upućuješ potajne znake,
ili mi prstima ti skrivenu bilježiš r'ječ. (III 8, 1–26)

Vrlo zorno i živo opisuje pjesnik scenu koja nam predočava bit ove veze: Cintija je otputovala, i to, kako pjesnik s pravom naslućuje: *causa fuit luno, sed mage causa Venus* (IV 8, 16). Tada želi i on to jedanput malo iskoristiti i poziva dvije razuzdane djevojke. Sve je bilo priređeno za veselu pijanku, nije nedostajalo ni vina, koje je nudio vinotoča Ligdam. Ali, iako je pjesnik bio odlučio da se s djevojkama zabavi, raspoloženje bijaše tmurno: nikako nije mogao prestati misliti na udaljenu dragu. Kadli odjednom – sva raščupana upade Cintija! Dvije djevojke zaprepašteno pobjegoše progonjene razbješnelom Cintijom, koja im je izgrebla lice. Kad se Cintija vratila, ustremila se na grešnoga pjesnika. Najprije ga je cijeloga izudarala i izgrizla da bi ipak na kraju izmorena sklopila s njim primirje, koje je završilo u postelji.

Iako nam na momente može izgledati da je Propercije rob jedne žene, i to rob nevjerne – mada zanimljive – bludnice, ne smijemo zanemariti da on ostaje u osnovi ipak gospodar njezine ljubavi. Ma koliko ta ljubav bila neugodna i ponizujuća, ipak ne dovodi pjesnika do propasti. On je daleko od toga. Doduše, njega je vlastita ljubomora očigledno navela na slično otkriće i prognala ga na duže vrijeme iz Cintijine blizine. Zbog toga Propercije jako trpi:

Jednom pogr'ješio bjeh i ispaštah godinu dana:
nježna joj ručica zna spràm mene postati zla. (III 16, 9–10)

Nakon godinu dana Cintija ga je ponovo prihvatila i ta je veza sve u svemu trajala oko pet godina. Ali Cintija ostaje i dalje vladarica koja svoju naklonost poklanja po volji, kako želi. Tako se jedanput dogodilo da ga je Cintija usred noći pozvala pismom u svoju vilu u Tiburu (III 16) i pjesnik lud od ljubavi pošao je na vrlo opasan put kroz mrklu noć, sretan zbog toga da joj uopće može doći, sretan čak i u pomisli da će ga, ako putem smrtno nastrada, draga svojim rukama sahraniti.

Usprkos vlastitoj slučajnoj nevjeri, Propercije je isto tako ljubomoran kao i Cintija. A s druge strane, on se bojao da bi ih Augustov bračni zakon moga prisiliti na ženidbu ili čak da bi ih mogao razdvojiti, jer se na brak između uglednoga pjesnika i bludnice ne bi gledalo s odobravanjem. A njih oboje uopće nije mislilo na brak (II 7).

Ti mi se jedina sviđaš, kaže pjesnik i dodaje: budeš li mi uvijek tako lijepa i vjerna, tada ti neće biti potrebno

... da šetaš se kićene kose,
da se pokazuješ k tom ù kōskōj haljini ti. (I 2, 1–2)

Propercije joj ozbiljno predbacuje, a ona takve riječi rado sluša jer su one pohvala njezine ljepote, a da se uopće ne misli promijeniti. Pjesnik kaže: zašto ti godi da

... mažeš si kosu mirisavim orontskim uljem,
ili pak sebe da ti za strani prodaješ dar,
svoju da prirodnu draž upropašćuješ kupljenom njegovom,
t'jelu da ne puštaš svom prvotnim svojstvima sjat?
Vjeruj mi, umjetan lijek ljepoti ne trebā tvojoj:
sredstva kozmetička, znaj, ne voli ljubavni bog!
... sviđa l' se jednome bar, žena je kićena dost. (I 2, 3–8, 26)

Dražesna je elegija koja daje sliku drage kako spava:

... takvu baš Cintiju spazih u san utonulu blagi,
gipke dok ručice dv'je glavu podupr'ješe njoj,
kada se k njojzi dovukoh opijen slađahnim vinom
jer mi do kasno u noć robovi nošahu luč.
Dok još, opijen vinom, svu pamet izgubio nisam,
nježno odlučih se ja prići uz jastučić njen.
Premda naređuju sad, kad sam dvostrukim obuzet žarom,
Amor i Liber mi bog (jedan ko i drugi tvrd)
da primaknuvši ruku spavačicu dodirnem nježno
i da poljubac lak njezinoj ručici dam,
ipak se gospođin san ne usúdih uznemirivat,
bilo je svađe me strah, gnjev mi je njezin već znan,

nego ko prikovan stajah u Cintiju upr'jevši oči
ko što u Inaha kćer stooki gledaše Arg.
Vjenčiće samo odr'ješih sa svoga, Cintija, čela
i na sljepočice njih tebi sam stavljao ja,
radovah tek se što mogu valovitu kosu uredit,
voće što mogu ti sad potiho ù rúke dat,
nezahvalni pak san podmićivāh darima ovim,
al' ti je s dojaka dar skliznuo često na pod. (I 3, 7–26)

Najzad se djevojka probudila kad joj je mjesечеva zraka obasjala lice. Cintija se sada ljubomorno tuži koliko je dugo uzalud čekala na nevjernoga dragog, sve dok nije plačući zaspala. Kako je poslije toga sklopljen mir, pjesnik nas ostavlja da samo naslućujemo ...

Jednom opet dolazi Propercije k Cintiji u ranu zoru da bi vidio spava li ona sama. Ali je došao u nezgodan čas: Cintija bijaše bijesna što je on uhodi, uskraćuje mu cjelove, odbija ga od sebe.

Naravno, ne može se čitava ova „povijest“ ljubavi samo prepričati jer bi nam nedostajale čudnovate boje pjesnikove duševne ispovijesti. Također nema svrhe pitati se odnosi li se sretna ljubav, što odjekuje klicavim tonovima u elegiji koja slijedi, na odnos s Cintijom ili s nekom drugom ljubavnicom. Treba se jednostavno prepustiti ljepoti pjesme i uživati!

Sretna li presretna mene! O divne li, predivne noći!
Posteljo, moja će slast blaženom odsad te zvati!
Kòliko slatkih riječi uz svjetiljku šaptasmo skupa,
kakav li nastade boj kada ugasismo nju!
Čas bi se otkritih sisa po postelji rvala sa mnom,
pokrita tunikom čas moju smirivala strast.
Moje je dremaljive oči otvorila ustima svojim
rekavši: „Tako li ti, mlitavče, počivaš tu?“
Kakvih li razliĉnih zagrljaja! Cjelovi moji
kòliko tvoje su, ah, usne dodirnuli put!
Nije užitak voditi ljubav u mrklome mraku:
oko je, ne znaš li ti, ù svakōj ljubavi vođ.
Priča se da je i Paris za Lakonkom planuo golom
muža Menelaja svog kad je napustila log;
gol je Endimion, kažu, osvojio Febovu sestru,
gola je božica s njim legla u postelju tad.
Jer s tvrdoglavom željom obučena ako bi legla,
haljinu tebi ću ja rukama iskidat svu:
dapače, ako me srdžba i dalje bude odvĉela,
majci pokazat ćeš ti krvav na rukama trag.

Dojke još uvele nisu da ljubavnu pr'ječe ti igru:
 neka te ne bude stid što se na pòrodī još.
 Dok nam je sklona sudbina, zasićujmo ljubavlju oči:
 duga ti dolazi noć, koju ne smjenjuje dan.
 O da, lanče, hoćeš povezati tako nas čvrsto
 kako nijedan baš dan ne bi razdvojio nas!
 Golubove u ljubavi združene uzmi za primjer,
 trajan golubica, znaj, s golubom osniva vez.
 Gr'ješi tko god žestòkē ljubavi granicu traži:
 istinske ljubavi plam ne zna za mjeru ni kraj.
 Prije će ljetinom lažnom orače varati zemlja,
 prije u zapreg će svoj vrance uprezati Feb,
 prije će tekuće vode započeti k izvoru teći,
 prije na suhome dnu riba bez vode će bit —
 nego što svoju bih mogao ljubav pren'jeti drugoj:
 njezin ću bit dok sam živ, njezin i mrtav ću bit.
 Ako bi ona mi htjela još takvih darovati noći,
 mome životu će tad dosta i godina bit.
 Ako mi pruži još takvih, u njima ću besmrtn postat:
 jedna je dovoljna noć blažen da budeš ko bog.
 Kada bi željeli svi ovakav život provodit,
 s dragom na postelju leć, vinom si gasiti žeđ,
 ne bi bilo okrutnog oružja, brodova ratnih,
 ne bi nam akcijski val kosti okrétao tad,
 niti bi, da ga vlastiti trijumfi nisu iscrpli,
 morao tòliko put kosu razvezati Rim.
 Ovo će sigurno meni s pravom pohvalit potomstvo:
 boga nijednoga moj nije povr'jedio vrč.
 Ti pak, dok je moguće, ne preziri dare života:
 bezbroj mi cjelova daj, još ćeš ih premalo dat.
 Upravo kako je s uvelih vjenčiča otpalo lišće —
 koje leluja se, gle, rasuto u čaši tu —
 tako će možda i nama, u velikoj ljubavi sada,
 don'jeti sutrašnji dan suđene propasti čas. (II 15)

Veza s Cintijom, koja je iz nama nepoznatih razloga bila prekinuta na godinu dana, najzad je raskinuta jer je pjesnik uvijek ponovo doživljavao razočaranje. Evo kako to opisuje Propercije:

Bijah izvrgnut sm'jehu za stolom sred ob'jesnih gozbi,
 ò meni povesti r'ječ mogaše brbljavac svak.
 Mogoh godina pet ja vjerno robovati tebi:
 gristi nokte ćeš još plaćuć nad vjernošću tom.
 Nè marim više za suze; tã zarobljen tim sam um'jećem.

Obično, Cintija, v'jek plakat zbog pr'jevare znaš.
 Plakat ću odlazeći, al' nepravda plač će pob'jedit:
 tã ti ne dopuštaš naš skladni da potraje vez!
 Zbogom ostaj mi, prãže, što plačeš mojih zbog r'ječi,
 zbogom vrata i vi, moja ne rãzbi vas pest.
 Al' će te pritisnut starost i skrivat ćeš godine svoje,
 tvojemu licu će tad bora primaknut se zla!
 Tad ćeš poželjati s'jede iščupati s kor'jenom vlasi
 dok će ogledalo, ah, bore pokazat ti sve,
 ipak tome nasuprot podnosi strpljivo prezir,
 te ko starica sveđ tuguju nad nedjelom tim.
 Zlu kob pròreče ovu sudbònosnã moja ti pjesma:
 tvojoj ljepoti će, znaj, uskoro prispjeti kraj! (III 25)

Tã ljubav, dakle, završava bolno. Ali duša duboko ranjenog pjesnika nije mogla sve zaboraviti. Nakon smrti drage, Propercije piše elegiju tužnoga izmirenja. Cintija je upravo sahranjena i samo je malo okusila vode iz Lete, a njezina se sjena pojavila pjesniku u snu i nježno ga prekorava da joj se nije pobrinuo za sahranu. On joj čak nije ni došao na pogreb! Cintija dalje govori kako su njezine služavke već u drugim rukama koje okrutno progone uspomenu na mrtvu gospodaricu, te dirljivo moli pjesnika da se pobrine za njezinu dojinju i za njezinu najdražu služavku. Ona ga ipak ne kara jer je dugo kraljevala u njegovim pjesmama. I ostaje utjeha: *nunc te possideant aliae: mox sola tenebo: mecum eris, et mixtis ossibus ossa teram* (IV 7, 93–94).

Ta lijepa elegija zvuči kao da je pjesnik predosjećao da neće doživjeti starost.⁸

Za ocjenu Propercija treba se osvrnuti na upotrebu mitološkog elementa, način prikazivanja i stil.

Vlastiti ljubavni doživljaji većinom su smješteni u mitološko ruho, i to tako da se stvarni ljubavnici uspoređuju s likovima iz mita, te se s njima izjednačuju ili ih nadmašuju. Cintija kao Propercijeva inspirirajuća Muza postaje gotovo mitska figura. Što Propercijeva pjesma gubi zbog mitologije na aktualnosti, dobiva to na univerzalnosti pozadine. Mit, dakle, nije za Propercija tradicionalni balast nego element nosilac njegova pjesničkog izraza. Cintija je Properciju prva, jedina i vječna ljubav, jedini izvor poezije. S njim, zapravo, i počinje kult „obožavanja žena“. Ljubav je opisana kao osjećaj koji je potpuno obuzeo pjesnika i koji ga osuđuje na dugu patnju. Propercije rijetko pjeva o svojim radostima. Teme su njegovih pjesama: rijetko uslišana strast, navale srdžbe i ljubomore i strpljiva pokornost. Za njegov je način prikazivanja značajno da vanjska situacija uvijek služi razvoju osjećaja. Kao stilist Propercije smiono upotrebljava razne načine izlaganja na tijesnom prostoru stiha, ali ih uspješno koncentrira. Vještom upotrebom poetskih i razgovornih fraza zna iskoristiti bogatu skalu jezičnih nijansi.

Glavne osobine Propercijeva stila uočljive su već u prvoj knjizi: pjesnik pristaje uz učeni pravac i pjeva u maniri aleksandrijskih pjesnika, osobito Kalimaha. On hoće biti samo pjesnik ljubavi, a ne pjesnik epa. *Plus in amore valet Mimnermi versus Homero* (9, 11). Propercije ne teži za harmoničnim oblikom. Sa svakom novom knjigom njegov stil postaje sve teži. Uzbudena patetika i bogatstvo slikama lome okvire uobičajene sintakse. Labavost logičnih veza često izdavačima Propercijevih pjesama otežava određivanje granice pojedinih elegija.

Iako je Propercije važio u antici kao težak i slabo pristupačan pisac, nasuprot Tibulu kome je davana prednost, njegova patetična snaga i izražajnost nadahnula je mnogobrojne poklonike, kako u starini, tako i u novome vijeku. Propercije je utjecao na Carduccija i D'Annunzija, a od hrvatskih književnika na Iliju Crijevića (posebice na njegov takozvani „Flavijin ciklus“), Dinka Ranjinu i Marka Bruerovića.⁹ Znatno je utjecao i na Goethea, na njegove „Rimske elegije“. Sâm je Goethe priznao: „Ich habe den größten Teil der Elegien des Properz wieder gelesen, und sie haben eine Erschütterung in meiner Natur hervorgebracht, wie es Werke dieser Art zu tun pflegen, eine Lust, etwas Ähnliches hervorzubringen, die ich vermeiden mußte, weil ich gegenwärtig freilich ganz andere Dinge vorhabe...“¹⁰

Napomena:

Latinske citate iz Propercija donosim prema izdanju: *Sexti Properti Carmina. Recognovit brevis adnotatione critica instruxit E.A. Barber. Editio altera. Oxonii (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis), 1974.* U citatima sam suglasničko u zamijenio slovom *v*, prema praksi koja je u nas uobičajena.

Svi prijevodi Propercijevih stihova potječu od mene (D. G.).

- 1 Anali I, 2. Prijevod Jakova Kostovića iz knjige: Tacit, *Anali*, Zagreb, 1970, str. 31–32.
- 2 Oktavijan se 13. siječnja 27. pr. n.e. odrekne one vlasti koju je dobio kao trijumvir (ali je dobio zapovjedništvo nad vojskom i postao je prokonzul svih provincija u kojima se nalazila rimska vojska), a 16. siječnja iste godine dobio je od senata naziv August. „Dies sind die Geburtstage sowohl des römischen Principats selbst wie der Benennung des neuen Herrschers, wie denn auch mit dem Neujahr dieses Jahres die römische Kaiseraera (anni Augustorum) anhebt.“ (Theodor Mommsen: *Römisches Staatsrecht*, Zweiter Band, II. Abteilung, Leipzig 31887, str. 746)
- 3 Monumentum Ancyranum 34–35. Prijevod iz knjige: *Augustovo doba*. Izbor historijskih izvora. Uredio Mirko Žeželj, Zagreb, 1955, str. 21–22.
- 4 August 49. Prijevod Stjepana Hosua iz knjige: Gaj Svetonije Trankvil, *Dvanaest rimskih careva*, Zagreb, 1978, str. 88.
- 5 Eneida VI, 851.
- 6 Ime Cintija kao i Delija (kod Tibula) dva su pridjevka božice Artemide (Dijane) koja je rođena na otoku Delu na podnožju brda Kinta. Kako je pravo Delijino ime Planija, Delija bi se moglo smatrati grčkim prijevodom njezina pravog imena (grč. *dâlos* – „jasan, očit“ znači otprilike isto što i lat. *planus*). Tibul se očito igrao riječima. Između Cintija i Hostija nema nikakve veze. Na osnovi toga Pierre Grimal pretpostavlja da je Tibul prvi odabrao ime Delija, a da ga je Propercije oponašao u duhu prijateljskog suparništva i nazvao svoju Hostiju Cintijom. Usp. Luigi Pareti i sur.: *Stari svijet od 500. god. pr. n.e. do početka nove ere (Historija čovječanstva. Kulturni i naučni razvoj, sv. II, knj. 2)*, Zagreb, 1967, str. 423, bilj. 12.
- 7 Rudolf Helm u *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* uzima kao vjerojatnu godinu Propercijeva rođenja 47. pr. n.e. i postavlja ovakvu hipotezu: ako je Propercije rođen 47, tada je imao kada mu je izašla I knjiga (otprilike u ljeto god. 28) oko devetnaest godina; ako je odnos s Licinom počeo u sedamnaestoj godini, s Cintijom u osamnaestoj, tada računajmo tri godine do pjesnikove dvadeset i prve godine, tj. do god. 26. kada je najranije izašla II knjiga. Godine 23. izašla je III knjiga, a IV knjiga oko god. 16. pr. n.e.
- 8 Kakav je bio Propercijev kasniji život; je li se ženio? Na to pitanje nemamo pouzdan odgovor. Pretpostavlja se, na osnovi činjenice da Plinije Mlađi u svojim pismima spominje nekakva Propercijeva potomka Pasañ Paula (Passennus Paulus), kako se Propercije ipak oženio zbog strogoga bračnog zakona i da je imao jedno dijete. (Usp. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 1959, s. v. „Propertius“ i *Encyclopaedia Britannica*, 1972, s. v. „Propertius, Sextus“).
- 9 O Propercijevu utjecaju na našu stariju književnost vidi: Ivan Kasumović: *Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liričku poesiju*, Rad JAZU, Zagreb, 1913–1914, 199/153–236; 201/175–227; 203/157–245; 205/1–117.
- 10 Goethe je napisao te riječi u svome pismu Karlu Ludwigu v. Knebelu od 28. studenoga 1798. pošto je pročitao njegov prijevod Propercijevih elegija, koji je nastao na Goetheov poticaj.